

Boda Mihály:

# HÁBORÚ ÉS IGASZÁGOSSÁG

## Az igazságos háborús gondolkodás jelentősége a 21. században

DOI: 10.35926/HSZ.2025.3.8

ÖSSZEFOGLALÓ: A háború és az igazságosság kapcsolata első pillanatra nem egyértelmű. A háborút fegyverrel vívják, így hiába van valaki oldalán az igazság, ha nincsenek fegyverei, akkor az igazságosságnak sem tud érvényt szerezni. Ezért úgy tűnik, hogy a háborúban alapvetően a fegyverek bírnak jelentőséggel és nem az igazságosság. Ugyanakkor majdnem mindenki elismer valamilyen szempontú vagy mértékű igazságosságot vagy igazságtalanságot az aktuálisan zajló háborúk kapcsán. Így például Oroszország agressziója Ukrajnával szemben, az orosz katonáknak a háború szabályait sértő tettei, a Hamasz terrorakciója izraeli állampolgárok ellen és Izrael indiszkriminatív légi csapásai Gázában mind alkalmasak arra, hogy megterheljék igazságérzetünket. A háborúban érintett minden fél a saját igazságosságát hangoztatja, amelyek közül csak a győztes álláspontja érvényesül. Bár ezekben az álláspontokban van némi igazság, távolról sem merítik ki a háború és az igazságosság viszonyának teljes spektrumát. Jelen tanulmány célja az igazságos háborús gondolkodás azon funkcióinak bemutatása, amelyek léte igazolható a katonai cselekvés, a nemzetközi jog, a hadtörténelem, a nemzetközi viszonyok vagy a propaganda szempontjából.

KULCSSZAVAK: igazságos háború elmélete, háború és történelem, soft power, ideológia, propaganda

### A SZERZŐRŐL:

Dr. Boda Mihály (PhD) tanszékvezető, habilitált egyetemi docens (Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtörténelem Tanszék) (ORCID: 0000-0003-3037-3644; MTMT: 10027457)

## BEVEZETÉS

Bár az igazságos háború elméletének, illetve tágabban<sup>1</sup> fogalmazva az igazságos háborús gondolkodásnak a története visszavezethető az ókorig, a háború és a morális értékek, de különösen a háború és az igazságosság viszonya megosztja az embereket. Egy elképzelés szerint, melyet morális nihilizmusnak neveznek, a háború nem ítéhető meg morális értékek segítségével, és így az igazságosság segítségével sem, mivel a háborús tettek kívül esnek a morális értékelés hatókörén.<sup>2</sup> Egy másik megközelítés szerint bizonyos igazságosság együtt jár a háborúkkal, az azonban nem igazi – objektív értelemben vett – igazságosság, hanem csupán a győztesek igazságossága.<sup>3</sup> Ez az elképzelés felfogható úgy is, hogy annak értelmében nem lehetséges objektíven értékelni a háborúkat, ezért a háborúkra egyáltalán

<sup>1</sup> Boda 2023a, 393.

<sup>2</sup> Wasserstrom 1968, 581.

<sup>3</sup> Whitman 2012, 10.

nem alkalmazható a morális értékelés.<sup>4</sup> A győztesek igazságosságára építő elképzelés ezzel a morális nihilizmus melletti érvvé alakult át.<sup>5</sup> Az igazságos háborús gondolkodás előfeltételezése ezekkel az elméletekkel szemben az, hogy a háborúk objektíven igazságos és igazságtalan háborúkra oszthatók fel.

Az igazságos háborús gondolkodásban hívőknek megvannak a maguk érvei arra nézve, hogy miért érdemes elfogadni és használni azt a fogalmi keretet, amit a háborús igazságosság nyújt. Az egyik ilyen érv történeti jellegű, és arra világít rá, hogy az igazságos háborús gondolkodás mindig is jellemezte az emberi háborúkat. Így a háború első dokumentált megjelenésétől, a sumer városállamok korától kezdve a 21. századdal bezárólag hivatkoztak és hivatkoznak a háborús igazságosság valamilyen formájára, legyen az büntető, ügydöntő, forradalmi, gondoskodó, esetleg állami vagy emberi jogvédő igazságosság.<sup>6</sup> Ez az érv történeti-tapasztalati tényekre hivatkozva igazolja az igazságos háborús gondolkodás létjogosultságát.

Egy másik érv funkcionális jellegű, abban az értelemben, hogy az igazságos háborús gondolkodás olyan funkcióira hívja fel a figyelmet, amelyeknek különböző szempontokból van jelentősége, és ezzel igazolja az igazságos háborús gondolkodás létjogosultságát. Az igazságos háborús gondolkodás egyik és talán a szkeptikusok számára a legnehezebben elfogadható funkciója az etikai funkció. Ennek célja egy objektív morális rend felmutatása, ami előíró természete miatt korlátozza a háborúzást, ideértve a hadseregszervezést, a háborúindítást, a háborúviselést és a háború lezárását. Az igazságos háborús gondolkodás e formájával szemben nem nehéz szkeptikusnak lenni, hiszen az államok történeti és kortárs viselkedése azt mutatja, hogy azt ténylegesen nem korlátozza az objektív igazságosság. Az igazságos háborús gondolkodásnak azonban – folytatódik az érv –, vannak további funkciói is, amelyek az előző funkció jobb megfogalmazásával együtt legitimálhatják az igazságos háborús gondolkodást a szkeptikusok számára is. Ilyen funkciók a hadtörténelmi funkció, hogy az igazságos háborús gondolkodás segítségével jobban megérthetők a múltbeli háborúk, illetve a politikai funkció. A politikai funkción belül különbséget tehetünk a közösségképzés ideológiai és a befolyásolás propaganda-funkciója között. A tanulmány további részei az igazságos háborús gondolkodás etikai, hadtörténelmi és politikai funkcióit mutatják be.

## AZ ETIKAI FUNKCIÓ

Az igazságos háborús gondolkodás etikai funkciója két alesetre bontható: az egyik esetben az igazságos háborús gondolkodásnak tisztán filozófiai-elméleti jelentősége van, a másik esetben emellett van a nemzetközi jog és a katonai cselekvés igazoltságát érintő gyakorlati alkalmazása is.

Az igazságos háború elméletének kortárs, revizionista formája szerint a háborús igazságosság szabályait filozófiai-elméleti szempontból kell megközelíteni, ezért az elmélet keretei között elért filozófiai-etikai eredmények nem fordíthatók le a nemzetközi jog nyelvére. Ennek az oka, hogy a filozófiával szemben a nemzetközi jognak nem az elméleti igazságokra kell koncentrálnia, hanem a gyakorlatra, ideértve a kihirdetés lehetséges következményeit is, illetve az elvárások lehetséges intézményesítésére és a kikényszerítés lehetőségére.<sup>7</sup> A háborús igazságosság szabályai jogszabályként így nem is követelhetők meg a katonai

<sup>4</sup> Felfogható azonban úgy is, mint az igazságos háborús gondolkodás egyik típusa. Lásd Boda 2024.

<sup>5</sup> További érvekre nézve lásd Wasserstrom 1968: i. m. 583–584.

<sup>6</sup> Boda 2023a: i. m. 393–398.; Boda 2023b; Boda 2023c.

<sup>7</sup> Boda 2023c: i. m. 59.

cselekvés során, hanem kizárólag a lelkiismeret és a személyes meggyőződés szintjén van jelentőségük. Így részben lelkiismereti okokra hivatkozva lehet általában véve elutasítani a háborút például vallási alapon, mint teszik azt az általános pacifisták, és lehet csak bizonyos háborúkat elutasítani, mert az államnak az adott háborúja igazságtalan.<sup>8</sup> Fontos azonban, hogy a harcoló katonáktól is jobb teljesítmény várható, ha azt látják, hogy igazságos célért küzdenek, és nem igazságtalanért.<sup>9</sup>

A tisztán filozófiai-elméleti etikai funkció mellett az etikai funkciónak lehet gyakorlati jelentősége is. Ennek értelmében az igazságos háborús gondolkodás alapvető szerepe a háború indítására, viselésére és lezárására vonatkozó nemzetközi jogi normák igazolása (nemzetközi jogi etikai funkció). Amikor egy-egy, a korábbiaktól az ember veszélyeztetésében alaposan eltérő új háborús helyzet áll elő – például egy új háborús gyakorlat vagy új fegyver megjelenésével –, akkor azt a nemzetközi jog keretein belül szabályozni kell. A szabályozás végett pedig az érintettek többek között az igazságos háborús gondolkodásból merítve morális érveket hoznak fel, fogadnak vagy vetnek el.

Így például az első világháború előtti nemzetközi jogban a háború indítása a szuverén államok joga volt önmegőrzésük érdekében, gyakorlatilag az állami politikai érdekek kielégítéséért, a háború pedig egyféle, a nemzeti érdekek érvényesítéséért folyó államok közötti párbaj. Az ilyen háborúban nincsenek igazságtalan háborús célok, így ebben az értelemben igazságos és igazságtalan sincs, bár vannak igazságtalan (jogtalan) hadviselési formák.<sup>10</sup> A második világháborút követően azonban – a nürnbergi pernek köszönhetően – a nemzetközi jog a háborúnak már csak kétféle formáját igazolta, az agresszió elleni állami önvédelmi háborút és az ENSZ által felhatalmazott közösségi (ön)védelmet. Ezáltal az önmagát vagy egy megtámadott másik felet védő állam a háborúban az igazságos féllé vált, az agresszor pedig az igazságtalan féllé. A két félnek a hadviselésben részt vevő katonái azonban ekkor is egyenlő elbánás alá estek, akik számára a nemzetközi jog humanitárius alapon a kezdetektől egyenlő kötelezettségeket állapított meg, amivel korlátozta a hadviselést – például az indiszkriminatív biológiai és vegyi fegyverek, taposóaknák és gyújtóbombák, a szükségtelenül nagy szenvedést okozó vakító lézer használatát.<sup>11</sup>

A „humanitárius forradalom”<sup>12</sup> a ruandai és a srebrenicai mészárlást követően a 2000-es évek elején tovább folytatódott a „védelmi felelősség” koncepciójának megfogalmazásával. A koncepció értelmében a korábbiakkal ellentétben az emberi jogot védelmező humanitárius beavatkozás kivételesen igazolt, amennyiben az megfelel az igazságos háború szabályainak, azaz a legitim autoritás, az igazságos ok, a helyes szándék, az utolsó lehetőség, az arányosság és az értelmes esély szabályának. A beavatkozás igazságos oka a népirtás vagy az etnikai tisztogatás megakadályozása, illetve megállítása.<sup>13</sup>

Ezek a nemzetközi jogi szabályok kötelezik a háborúkat potenciálisan viselő államokat, illetve a háborúkban harcoló katonákat. Utóbbiak státusát a nemzetközi jog azzal határozza meg, hogy a háború törvényeit tiszteletben tartják, amellet, hogy hierarchikus szervezet tagjai, megkülönböztető jelvényt viselnek, és fegyverüket nyíltan hordják.<sup>14</sup> Ehhez érdemes

<sup>8</sup> Walzer 1970, 120–145.; Robinson 2015.

<sup>9</sup> Onoszandrosz 1963, 674–675.

<sup>10</sup> Boda 2023a: i. m. 242–248.

<sup>11</sup> Neff 2005, 314–345.

<sup>12</sup> Uo. 340.

<sup>13</sup> International Commission on Intervention and State Sovereignty 2001, 32.

<sup>14</sup> Almási 1990, 61.

még hozzátenni, hogy a nemzetközi jog nem képes minden helyzet szabályozására. A nem szabályozott helyzetekben történő politikai és katonai döntéshozatalban kiemelkedő jelentőségre tesznek szert azok az etikai elvek, az igazságos háború elméletének szabályai, amelyek alapján a nemzetközi jog bizonyos normáit megfogalmazza. Ezek a szabályok adják a nemzetközi jog szellemét.<sup>15</sup>

## A HADTÖRTÉNELMI FUNKCIÓ: A MÚLTBELI HÁBORÚK JOBB MEGÉRTÉSE

A háborúkat lehetséges rituális (vallási) kényszernek, biológiai meghatározottságnak, gazdasági szükségszerűségnek, politikai racionalitásnak, kulturálisan meghatározott (tanult) viselkedésnek vagy éppen a megromlott erkölcsök következményének tekinteni. Ezek az elképzelések a háború okaira igyekeznek fényt deríteni, és ezzel magyarázhatják az egyes háborúkat. A háborúk magyarázata mellett azonban épp akkora jelentősége van a háborúk igazolásának is, azoknak a hiteknak, amelyekkel a háború által érintettek rendelkeznek.<sup>16</sup> A hadtörténelemírásra a háború és okainak bemutatásán túl a kezdetektől jellemző volt a háború igazolásának a vizsgálata is.

Az emberiség írott történetének kezdetén a háborús történetek először vagy szájhagyományként, majd annak írott formájaként a harcosok hírnevét öregbítették, és a közösség többi részének a szórakozását szolgálták (mint a sumer *Gilgames*-eposz vagy az *Iliász*); vagy uralkodói kezdeményezésre az uralkodók propagandisztikus céljait szolgálták (mint az asszír királyfeliratok<sup>17</sup>). Mindkét esetben jelentős szerepe volt annak, hogy a háború milyen célok eléréséért folyt, mert szükséges volt hangsúlyozni, hogy az az istenek által is támogatott. Ez jelentős torzításokat eredményezett a múlt eseményeinek a bemutatásában.

Az epikus-propagandisztikus korszakot követően, a hadtörténelemírás következő időszakában a korábbi funkciók kiegészültek azzal a törekvéssel, hogy többé-kevésbé hitelesen számoljanak be a múlt eseményeiről. A görög–latin korszakban több szerző is, többek között Hérodotosz (Kr. e. 484–425), Polübiosz (Kr. e. 200–118) és Julius Caesar (Kr. e. 100–44) a múltbeli események bemutatása mellett fektetett valamekkora hangsúlyt annak ábrázolására is, hogy a bemutatott háborúknak pozitív vagy negatív értéke van.

Így Hérodotosz számára a görög–perzsa háborúk első és második szakasza jogtalanságon alapult: az első szakaszban a vörös-tengeri föníciaiak elrabolták Iót, az argoszi király lányát; ezt követően – cserébe – a görögök (krétaiak) elrabolták a türoszi király lányát, Európét; majd szintén a görögök elrabolták a kolchiszi király lányát, Médeiát, és a kolchiszi király kérésére sem adták őt vissza, és kárpótlást sem adtak. Ezt követően – a második szakaszban – a trójaiak (Priamosz király fia, Alexandrosz) elrabolták a spártai király lányát, Helénét, a görögök pedig cserébe hadsereggel behatoltak Ázsiába, megdöntötték Priamosz hatalmát, és elfoglalták Tróját. Hérodotosz szerint a perzsák ettől fogva ellenségüknek tekintették a görögöket, mivel a magukénak tekintették Ázsiát.<sup>18</sup>

<sup>15</sup> Boda 2015.

<sup>16</sup> Carlton 1990, 3–18.

<sup>17</sup> Sinaheeriba asszír király hadjáratai 1965.

<sup>18</sup> Hérodotosz 1998, 9–11.

Polübiosz szerint Róma háborús sikerei a római politikai rendszer igazságosságának köszönhetőek, ami alapvetően abból fakadt, hogy Róma vezetői az alárendeltekre való gondoskodásra törekedtek, akik ezért hűségesek voltak irántuk.<sup>19</sup> Polübiosz ezen túl kitér a hadviselés törvényeire és a hadijogra is. V. Philipposz makedón királynak az aitoliaiakat megbüntető háborújának bemutatása során említi a hadviselésnek azt a törvényét, hogy az ellenség pusztításánál figyelembe kell azt venni, hogy mi gyengíti az ellenség erejét, és mi nem (a templomok pusztítása nem). A jogos háború céljáról írva pedig úgy véli, hogy az nem lehet minden vétkes kiirtása vagy a vétkesekkel együtt az ártatlanoknak történő károkozás, vagyis hogy a háború a rosszat másik rosszal orvosolja, hanem hogy az „a jogtalanságokat jóvátegye és jogos cselekedetekkel váltsa fel”.<sup>20</sup>

A görög szerzőkhöz hasonlóan Julius Caesar is a jogtalansággal indokolta a helvétekkel szembeni római katonai fellépését. A helvétek engedélyt kértek, de nem kaptak Caesartól arra, hogy átvonuljanak Róma Gallia Ulterior provinciáján, ezért erőszakkal igyekeztek átkelni rajta. Amikor ez nem sikerült, akkor a határ menti, Rómával szövetséges törzsek területén vonultak tovább, rombolva és fosztogatva azokat. Caesar erre átkelt a határon, és rajtuk ütve legyőzte őket. A győzelem után Caesar azzal indokolta a helvétek elleni római támadást a helvét követeknek, hogy megtámadtak egy római provinciát és Róma szövetségeseit, amivel jogtalanságot követtek el.<sup>21</sup>

A középkori szerzők is komoly hangsúlyt fektettek az igazságosságra az események magyarázatában. A kora középkorban az igazságosságot sok esetben Isten akaratának valamilyen testet öltött formájában látták, például az Isten ostorának nevezett nomád népek megjelenésében.<sup>22</sup> A középkor érett korszakában az igazságosság az emberi jogokhoz kapcsolódott. Így például Froissart (1333–1405) a százéves háború egy részét elbeszélő *Krónikájában* a háború okát abban látta, hogy a francia nemesek – nem tisztelve az angol királyné egyenes-, ám nőági öröklési jogát – Valois Fülöpöt koronázták királlyá.<sup>23</sup>

A reneszánsz és a felvilágosodás történelemírása a történelem- és a hadtörténelem-tudomány kialakulásának előszobája. A korszak írói ugyanis vagy a múltbeli események realista elemzésére törekedtek, mint Niccolò Machiavelli (1469–1527), aki az irigy emberi természetet tette meg vizsgálódása kiindulópontjául,<sup>24</sup> vagy negatív szerepet tulajdonítottak a háborúnak, mint David Hume (1711–1776) vagy Edward Gibbon (1734–1794).<sup>25</sup>

Ezzel ellentétben a 19–20. században a tudományos – pozitivistáé<sup>26</sup> – hadtörténelem-írás elsődleges célja volt az ütközetek, csaták, hadműveletek és háborúk katonai döntéseinek megértése és tapasztalataik átfordítása a lehetséges kortárs alkalmazás számára, illetve a sorsdöntő és történelemformáló háborúk és csaták bemutatása. A katonai szakmai ismeretek megszerzése és a jelenig vezető történelem megértése mellett azonban a tudományos hadtörténelem is magában foglalta még a háborúk értékorientált tanulmányozását a hazafias nevelés vagy a háború kiterjedtebb megértése céljával.<sup>27</sup>

<sup>19</sup> Boda (megjelenés előtt).

<sup>20</sup> Polübiosz 2002, 314.

<sup>21</sup> Julius Caesar 1974, 7–15.

<sup>22</sup> Boda 2023a: i. m. 88–102.

<sup>23</sup> Froissart 1971, 14.

<sup>24</sup> Machiavelli 1978, 91.

<sup>25</sup> Morillo–Pavkovic 2008, 28.

<sup>26</sup> Boda 2023a: i. m. 282.

<sup>27</sup> Boda 2023d, 65–70.

E „régí” hadtörténelem-írás mellett az 1960-as évektől teret nyert az „új” hadtörténelem-írás, illetve a hadtörténelem „háború és társadalom” perspektívájú megközelítése. A kettő közötti határ nem teljesen szilárd, de a jelen tárgyalás kedvéért a következőképpen lehet meghúzni. Az „új” hadtörténelem-írás a hagyományos katonai-szakmai témákkal foglalkozik a résztvevők alulnézeti perspektívájából a katonai döntést hozó felülnézet perspektívája helyett. Ezzel például olyan témák kerülnek előtérbe, mint a hadkiegészítés és a kiképzés tényleges folyamata, az állomány szocializációja, motivációja és a csatában történő részvétele. Ezzel szemben a „háború és társadalom” módszerrel a hadtörténész a háború olyan jellemzőit vizsgálja, amelyek a háborút összekapcsolják az azt viselő társadalmakkal.<sup>28</sup>

Bár a múltbeli háborúkat igazoló múltbeli ideológiák – és olyan erkölcsi kérdések, mint a katonai értékrenddel szemben támasztott elvárások – vizsgálatának fontosságát a „régí” hadtörténészek némelyike is elismerte,<sup>29</sup> erre az „új” hadtörténelem – a katonák tényleges ideológiai motiváltságának és értékeinek kutatása –, illetve a „háború és társadalom” megközelítés, vagyis az elméleti jellegű hivatalos vagy a korszellemhez kapcsolódó ideológia és értékrend kutatása teremt igazán lehetőséget.

Az igazságos háborús gondolkodás egyike a háborút igazoló ideológiáknak, amelynek így szerepe van abban, hogy jobban megértsük a múltbeli háborúkat. Az igazságos háborús gondolkodás legalább háromféleképpen használható a múltbeli háborúk jobb megértéséhez. Az első módszer egy-egy háborúval kapcsolatos tényanyag (például a vezetői döntések és abból fakadó tettek vagy a hadsereg tevékenysége és a katonák tettei) összegyűjtéséből, majd ezek valamilyen ideológia (például az igazságos háború elméletének valamelyik formája) segítségével történő értékeléséből áll. Ebben az esetben a tények és az elmélet viszonya nem csupán abban áll, hogy az elméletet egyszerűen alkalmazzák a tényekre, és így értelmezik a tényeket, hanem vissza is csatolnak az adott elméleti kerettel nem értelmezhető tényektől az elmélethez, és így megváltoztatják az elméletet.<sup>30</sup>

Egy másik módszer egy ország vagy katonai szövetség (pl. a NATO) döntését rögzítő vagy propagandisztikus céllal kiadott dokumentum vizsgálata, amelyben a háborút vívó fél bemutatja a háborúra történő felkészülésére, annak indítására és vívására vonatkozó indokait.<sup>31</sup> Végül lehetséges olyan elméleti-filozófiai-tudományos munka vizsgálata is, amely valamilyen külpolitikai vagy stratégiai irányvonal alátámasztása végett született meg.<sup>32</sup> Bármelyik módszertan éppúgy alkalmazható a régmúlt háborúinak (pl. a harmincéves háború) tanulmányozásában, mint a közelmúlt történelmi eseményeinek (pl. az orosz–ukrán háború vagy a legújabb izraeli–palesztin konfliktus) jobb megértésében.

## A POLITIKAI FUNKCIÓ: EMBEREK ÖSSZEKAPCSOLÁSA

Az igazságos háborús gondolkodás politikai funkciója a hadtörténelmi funkcióval szemben a jelenre és a jövőre koncentrál. Ezen belül is arra, hogy az igazságosságon (és más kapcsolódó értékeken) alapuló összefűző kapcsolatokat építsen ki az igazságos háborús gondolkodást alkalmazók és valamilyen másik csoport között. Amennyiben a kapcsolatok

<sup>28</sup> Neiberg 2006, 42.; Bourke 2006, 258.

<sup>29</sup> Boda 2023d: i. m. 66.

<sup>30</sup> McMahan 1993; Boda 2023c: i. m. 59.

<sup>31</sup> Ceulemans 2008; Piirimäe 2002.

<sup>32</sup> Boda 2023a: i. m. 264–272.

kialakításában a célcsoport önkéntes elfogadásának is szerepe van, akkor ideológiai funkcióról beszélhetünk, amennyiben azonban nem, hanem inkább manipulációról van szó, akkor propagandafunkcióról.

## Az ideológiai funkció

Az ideológia a világot értelmező és abban a cselekvéseket előíró közösségi hitek stabil rendszere.<sup>33</sup> Az igazságos háborús gondolkodás alkalmas arra, hogy ideológiaként önkéntes elfogadáson alapuló kapcsolatokat építsen ki különböző csoportok között. Kiterjedhet a hadsereg és a civil társadalom összekapcsolására, államok összekapcsolására és a különböző államok társadalmi tagjainak összekapcsolására.

### *A hadsereg és a civil társadalom összekapcsolása*

Mióta az állam monopolizálta a fegyveres erőszak használatának jogát, a civilek – akiknek némely kivételtől eltekintve nincs joguk erőszakot alkalmazni –, és a katonák – akiknek viszont van –, alapvető értékei jelentősen elkülönültek egymástól. A katonák értékei az olyan harcos közösségi és hivatásos katonai értékekből állnak, mint a bátorság, a becsület, a hűség, a fegyelmezettség és a vezetői erény. Ezeket az értékeket elsősorban egy közösségen (a hadseregen) belül tartják tiszteletben, amivel hozzájárulnak a közösség létrehozásához és fenntartásához. Ezzel szemben a civil értékek az egyéni jogok és általánosabban az igazságosság. Ha a civil társadalom és a katonatársadalom értékrendje jelentősen különbözne egymásól, akkor felmerülne annak a lehetősége, hogy a hadsereg elszakad a civil társadalomtól. Mivel azonban a hadsereg mint hivatásos hadsereg szerepe az, hogy a civil társadalmat megvédje a külső fenyegetéstől, ezért szükséges, hogy a katonatársadalom és a civil társadalom értékrendje valamilyen mértékben átfedje egymást, ami által egyetlen közösséget alkotnak. Az átfedést az igazságos háborús gondolkodás biztosítja, ami ebben a funkciójában azt a katonai értékrendet határozza meg, amelynek általános alapja az igazságosság, a civil társadalom számára is jelentőséggel rendelkező érték.<sup>34</sup>

### *Államok összekapcsolása*

Az igazságos háborús gondolkodás második ideológiai funkciója *soft power*ként biztosítja bizonyos országok között az együttműködést. A nemzetközi világban az országok érdekeit többféle hatalom segítségével tudják érvényesíteni. Ezek a *hard power*től, azaz a katonai erő alkalmazásától és az azzal történő fenyegetéstől terjednek a pénzzel történő befolyásoláson és a befolyásolt nemzetközi szervezet általi követelménytámasztáson keresztül a *soft power*ig, azaz az önkéntes együttműködésig.

Amíg *hard power* alkalmazásával egy ország kényszeríti másokat az együttműködésre, addig *soft power* alkalmazásával társává téve a másik országot veszi rá azt az együttműködésre. Bár az első esetben az együttműködő nem azért működik együtt, mert akar, a második esetben azonban igen, a *soft power* az együttműködő fél akarata formálásának a hatalma. Ennek következményeként az együttműködő fél vonzódik a *soft power* birtokosához, és része kíván lenni az általa teremtetten és fenntartott világrendnek. A *soft power* egyféle univerzális és nem csupán a gazdasági döntésekre korlátozódó láthatatlan kéz a külpolitikai döntéshozatalban.

<sup>33</sup> Uo. 7–8.

<sup>34</sup> Boda 2018, 151–152.

Forrásai az ország külföldiek számára is vonzó kultúrája, az ezen alapuló hiteles politikai értékei és ideológiája, illetve ezekkel összefüggésben az univerzális morális tekintéllyel rendelkező tényleges külpolitikája és annak nemzetközi intézményei.<sup>35</sup> Ezek a források együtt adják a *soft power* küldetésjellegét, hitelességét és univerzalitását.

Egy ország *soft power*jének hitelességét az mutatja meg leginkább, hogy az ország a története során újra és újra visszatér a *soft power*ként megjelenő ideológiához, ami ezért az ország történetében gyökeredző ideológia. Számos ország rendelkezik a történelmében gyökeredző ideológiával, mint például Magyarország a Szent Korona-eszmével, a Szovjetunió a kommunizmussal, Oroszország az eurázsianizmussal vagy a szunnita muszlim szélsőségesek a dzsihád ideológiájával. A 20. század második felének legsikeresebb *soft power*e azonban az Amerikai Egyesült Államoké, az emberi jogokon alapuló igazságos világrend, azaz az igazságos háború ideológiája.

Az amerikai *soft power* fejlődésében négy szakaszt különböztethetünk meg: a gyarmatosítás korát, a 18–19. századot, a 20. század első felét, illetve a 20–21. század fordulóját. Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikai ideológiája a brit gyarmatosítás karakterére vezethető vissza. A brit gyarmatosítás – szemben a hollanddal, a spanyollal és a franciával – olyan telepések földszerzését támogatta,<sup>36</sup> akiknek egy részét azok a keresztény vallási kisebbségek alkották, akik nem találták a helyüket a 16–17. századi vallásháborús Európában, illetve azon belül Angliában. A létrejövő telepes közösségek egy része vallási ideológia alapján szerveződött. Ennek központi elemét alkotta John Winthrop (1588–1649) gondolata, hogy a telepéseknek Izrael Istenének új választott népeként, Istennel szövetséget kötve kell az Isten által rendelt földterületet elfoglalni, és ott olyan keresztény közösséget létrehozni, amire az Óvilág és Anglia keresztényei példaként tekintenek. Az egyszerre civil és vallási közösséget az egymással és Istennel való egyéni közösségvállalás által, alulról szerveződően kellett felépíteni a természeti törvényre és a kegyelem törvényére alapozva. Mindkét törvény tartalma az, hogy az embernek szeretnie kell felebarátját úgy, mint saját magát. A természeti törvényt (aminek része az igazságosság szabálya) azonban az ember az ártatlanság korában kapta, és az nem terjed ki az ellenségre, a kegyelem törvényét pedig a keresztségben, ami pedig igen. Az ilyen közösség léte Isten munkáját teszi nyilvánvalóvá, így magában hordozza célját és értékét, amiért munkálkodni kell. Ezt a közösséget, amely magában hordja az egyéni szabadság, a közjó és a demokrácia későbbi értékeit, Winthrop „város a hegyen”-ként, példaértékű közösségként aposztrofálta.<sup>37</sup>

A „város a hegyen” civil-vallásos szakasz vallási köntösben már magában hordta az egyéni szabadság, a közjó és a demokrácia későbbi értékeit, amelyek a következő szakaszban, a 18–19. században nagyobb jelentőségre tettek szert. Thomas Paine (1737–1809) is vallási alapokból kiindulva a teremtéstől származtatta az emberek közötti viszonyokat, nem pedig a történelem valamilyen időszakától. Ez alapján arra következtetett, hogy az emberek valójában egyenlők egymással – a történelemben kialakuló egyenlőtlenségekkel szemben. Létezésük jogán ugyanis olyan közös természetes jogaik vannak, mint a szabad gondolkodáshoz, a boldogság biztosításához, a biztonsághoz és az önvédelemhez való jog.

A társadalomba belépve az emberek a természetes jogok egy részét megtartják, egy másik részét azonban elvesztik, pontosabban beadják a társadalomba. A megtartott jogok a szabad gondolkodáshoz és a boldogság biztosításához kapcsolódó jogok, amelyek érvényesítéséhez

<sup>35</sup> Nye Jr. 1990; Nye Jr. 2004, 5–15.

<sup>36</sup> Boda 2023a: i. m. 263–272.

<sup>37</sup> Winthrop 1998, 37–41.

egénként van hatalmuk (amíg nem sért másokat). A beadott jogok a biztonság és a védelem joga, amelyeket csak társadalomban élve képesek biztosítani. A társadalom fenntartása a közjó (a *res publica*), aminek biztosításához a társadalom kormányzata szükséges. A közjót biztosító kormányzat a társadalom közös centruma, amiben egyesül a társadalom összes része, amit ezért a társadalom tagjai szerződéssel hoznak létre, és a képviselői demokrácia elvei szerint működtetnek. A közjó biztosítására a béke és az olyan békés tevékenységek teremtenek leginkább lehetőséget, mint a földművelés, a kézműipar és a kereskedelem előmozdítása által a nemzeti gazdagodás és a nemzetközi társadalom építése.

Paine szerint ebben az Amerikai Egyesült Államok a példa a szabadság védelmében, amiként Athén volt a példa az ókorban. Amennyiben az óvilág országai nem tekintenének példaként Amerikára, akkor neki és Franciaországnak elő kell mozdítaniuk a szabadságot és az ahhoz vezető forradalmakat, illetve az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország és Anglia között szövetségi rendszert kell létrehozni a szabadság védelmére.<sup>38</sup>

A Paine által vizionált globális vagy európai befolyásnak ekkor még nem volt realitása, az amerikai kontinentális terjeszkedés azonban a 19. században felhasználta Paine eszméit. Ezekben az eszmékben a civil értékek kerültek előtérbe a korábban meghatározó vallásiakkal szemben, ugyanakkor a vallási jelleg sem tűnt el. A 19. század során az Amerikai Egyesült Államok kifejezte igényét az észak-amerikai kontinens elfoglalására, illetve arra, hogy az európai hatalmak maradjanak távol az amerikai kontinenstől.<sup>39</sup>

Ezek a törekvések a John L. O'Sullivan (1813–1895) „nyilvánvaló sors” (*manifest destiny*) koncepciójában összegződtek Texas állam csatlakozása kapcsán 1845-ben, aminek tartalma az Amerikai Egyesült Államok értékrendjének mint az emberi haladásnak a propagálása az (észak-) amerikai kontinensen. Sullivan szerint az amerikai nép eredete ugyan más népekre vezethető vissza, mivel azonban az az emberi egyetemes természetes jogokat, szabadságot és az emberi egyenlőséget tette meg alapértékének, ezért el is határolódik e régebbi népek dicsőségétől és bűneitől. Az amerikai nép egy új politikai rendszert épített, amivel új történelmet és új fejlődést indított el, ami nem a múlthoz, hanem a jövőhöz kapcsolódik. Mivel az emberi természet és az emberi jogok is a teremtés eredménye, ezért azok egyetemes természete által Isten meghatározta az amerikai nép sorsát. Az amerikai nemzet a nemzetek nemzete, amit az isteni gondviselés azért alkotott meg, hogy az emberiség számára nyilvánvalóvá tegye az isteni elvek egyenlőségen alapuló igazságosságát és ezzel tökéletességét.<sup>40</sup>

A harmadik szakasz a 20. század elejétől, az első világháborús amerikai szerepvállalással kezdődően a második világháborút követő Bretton Woods-i rendszerig (1944–1971) tartott. Ennek a szakasznak a *soft power*-jét Woodrow Wilson amerikai elnök (hivatali ideje: 1913–1921) elképzelései határozták meg. Amikor Wilson 1917-ben a Szenátus előtt felszólalt az amerikai háborús szerepvállalás mellett, akkor beszédében azt emelte ki, hogy a nyertes háborút követően olyan békét fognak majd létrehozni, aminek alapja a Békeliiga szervezete, az alapelvei pedig a következők:

- a béke létrehozása nem lehet csupán a győzelem eredménye, mert a győzelem egyenlőtlen helyzetet teremt, amelyben nem lehet tartós békét létrehozni;
- a Békeliiga tagjai – mérettől és hatalomtól függetlenül – egyenlő jogokkal rendelkeznek;
- csak olyan államok lehetnek tagjai a Békeliigának, amelyekben a kormány a kormányzottak beleegyezésével kormányoz;

<sup>38</sup> Paine 1995.

<sup>39</sup> Frank 2007, 9.

<sup>40</sup> O'Sullivan 1839, 426–430.

- a tengereken szabad forgalmat kell biztosítani;
- ennek biztosítása végett pedig korlátozni kell a tengeri és a szárazföldi katonai erő létszámát.

Wilson szerint a felsorolt elvek elfogadása mellett a Békeligában az Amerikai Egyesült Államok is kész részt venni. Annak elvei ugyanis „az amerikai kormányzás elvei”, mint-hogy a kormányzás a kormányzottak bejegyezéséhez kapcsolódik, illetve a tengerek szabadságának és a fegyverkorlátozásnak az elve amerikai eredettel rendelkező, ám minden „előrettekintő” embernek és modern nemzetnek az elvei.<sup>41</sup>

Az amerikai *soft power* fejlődésének negyedik szakaszát a politikai és a gazdasági követelmények mellett az emberi jogok kiemelt szerepe fémjelzi (felelevenítve ezzel a korábbi elképzeléseket). Az 1970-es évektől kezdve számos elmélet született a kérdéskörben, melyek egyike Henry Shue (1940–) elképzelése, mely a jogok korábban említett elméleteivel szemben tágabban fogalmazza meg az alapvető jogok körét. Shue a nemzetközi jogosultságokkal szembeállított morális jogokat valami élvezetére vonatkozó igények társadalmilag garantált racionális igazolásaként határozza meg. A morális jogok közül egyesek alapvetőek, amelyek szükségesek a többi jog biztosításához. Ezeket közösen az jellemzi, hogy minimális védelmet nyújtanak az elesettségben, példái pedig a védelmi jog (a fizikai biztonsághoz), a létfenntartási jog (a megélhetési biztonsághoz) és a szabadságjog (a politikai részvételhez és a fizikai helyváltoztatáshoz). Az utóbbi a legfontosabb, mivel ez garantálja minden morális jog számára a társadalmi garanciát (a szavazást). A morális jogok az egész emberiség (minden állam) számára köteleességeket teremtenek, mint a saját jogsértés elkerülése, harmadik fél jogsértéstől való védelme és segítség a jogsértetteknek. Shue végül ajánlásként fogalmazza meg az amerikai kormánynak, hogy hivatalosan és hatékonyan ismerje el a létfenntartási jogokat, ezzel együtt ne támogassa a létfenntartási jogokat sértő kormányokat, és akadályozása meg, hogy az amerikai vállalatok blokkolják az alapvető jogokon alapuló amerikai külpolitikát.<sup>42</sup>

Az emberi jogokon alapuló amerikai ideológia John Rawls (1921–2002) elképzeléséhez kapcsolható, aki a hidegháborút követően fogalmazta meg vízióját az amerikai globális hatalomról. Rawls szerint a világot alapvetően népek alkotják, azok hozzák létre az érdekeiket biztosító államokat, amelyeknek észszerű elfogadniuk a nemzetközi jog nyolc elvből álló alapelveit. Ezek az elvek – melyek működését nemzetközi intézményeknek és a népeknek kell biztosítaniuk – a következők:

1. a népek szabadok és függetlenek, amit más népeknek figyelemben kell tartaniuk;
2. be kell tartani az egyezményeket;
3. a népek egyenlők;
4. be kell tartaniuk a be nem avatkozás követelményét;
5. a népek rendelkeznek az önvédelem jogával, de más módon nem indíthatnak háborút (a csupán észszerű érdekért);
6. tiszteletben kell tartaniuk az emberi jogokat (élethez való jog, szabadság joga, tulajdon joga, formális egyenlőség joga);

<sup>41</sup> Boda 2019, 17–18.

<sup>42</sup> Shue 1980.

7. háború esetén tartaniuk kell a háborúviselés korlátozásait;
8. kötelességük segítséget nyújtaniuk azoknak a rossz körülmények között élő népeknek, amelyek ezért nem tudják elérni az igazságos/tisztességes társadalmi rendszert.

A világ népei három alapvető csoportba sorolhatók aszerint, hogy milyen mértékben veszik figyelembe ezeket az elveket. Az első csoport a szabadelvű népek csoportja, amibe az Amerikai Egyesült Államok is tartozik, és amelyek az egyéni egyenlőség és szabadság, az emberi jogok tisztelete és a tolerancia alapján szerveződnek.

A második csoport a tisztességes hierarchiájú népeké, amelyek ugyan nem az egyenlőség és szabadság alapján, hanem a vallás által meghatározott közjó alapján és hierarchikusan szerveződnek, ám toleránsak és tiszteletben tartják az emberi jogokat, a kisebbségeket pedig nem zárják ki az állam működéséből, még ha nem is adnak nekik vezető szerepet. Ennek a csoportnak a paradigmái a nyugati befolyást elfogadó iszlám államok, Rawls kitalált példájával a „Kazanisztán”-ok. Bár a második csoport tagjaitól is elvárt, hogy előbb-utóbb szabadelvű néppé váljanak, az első két csoport tagjai a jelen állapotban is egyaránt tisztelik a jogelveket, ezért ők összetartoznak, és közösen alkotják a jó berendezkedésű társadalmak csoportját.

A harmadik népcsoportba a nemzetközi jogelveket nem tisztelő jogsértő államok tartoznak, amelyek vagy saját népességük tekintetében, vagy más népek tekintetében sértik meg a jogelveket. Az első esetben a jó berendezkedésű népek velük szemben gazdasági szankciókat alkalmazhatnak, megtagadhatják az együttműködést, szélsőséges esetben pedig erőszakos eszközökkel is nyomást gyakorolhatnak. A második esetben pedig a jó berendezkedésű népek igazságos háborút vívhatnak önvédelmük és más népek védelme érdekében. Rawls szerint minden néptől (így a jogelvekben említett rossz körülmények között élő népektől is) elvárható, hogy előbb-utóbb csatlakozzanak az igazságos és tartós békéhez.<sup>43</sup>

### *A különböző államok vezette társadalmak tagjainak összekapcsolása*

Az igazságos háborús gondolkodás nem csupán egy-egy államhoz tartozó ideológia lehet, hanem a különböző államok vezette társadalmak tagjainak összekapcsolását megcélzó ideológia is. Ebben a formájában a kereszténység igazságos háborús gondolkodása a vallás kialakulásának kezdetétől arra törekszik, hogy az embereket egyetlen társadalommá egyesítse. A kereszténység a kezdetektől azt tanítja, hogy a béke kiemelt jelentőséggel rendelkezik, az azonban változott, hogy a keresztény gondolkodók milyen értelemben gondolkodtak a békéről, és hogy milyen eszközöket tartottak alkalmazhatónak a béke fenntartása érdekében. Az eszközök között szerepelt a vértanúság vagy a pacifizmus más formája, a legitim védelem és az igazságos háború is. Most főként az utóbbira koncentrálok, illetve a kapcsolódó békefogalomra.

Az ókor végi keresztény pacifisták úgy vélték, hogy a keresztényeknek nem szabad erőszakkal ellenállniuk az erőszaknak, hanem vállalniuk kell a vértanúságot, dicsőséget hozva ezzel Isten számára. Ez azonban nem jelentette azt, hogy az erőszakot igazságtalan volta miatt ne ítélték volna el. Úgy vélték azonban, hogy az igazságtalansáért Isten fogja kiszabni a büntetést, a keresztényeknek pedig az emberi vágyak közötti harmónia, a spirituális béke lesz a jutalma Isten társaságában a túlvilágon.<sup>44</sup> Szent Ágostontól (354–430) kezdve a kereszténység elfogadta az erőszak használatát is, főként az Istennel szemben „magukat

<sup>43</sup> Rawls 2008.

<sup>44</sup> Boda 2023a: i. m. 103–104.; 106–108.

szerető” – és ezért igazságtalanul cselekvő – bűnösök (például az eretnekek vagy később a kiátkozottak) megbüntetésének, és így a lelkük megmentésének eszközeként. Szent Ágoston szerint minden ember célja – a bűnösöké is – az emberi vágyak közötti harmónia, a spirituális béke elérése, ami az ember vágyai közötti béke. Ez sok esetben azonban csak segítséggel, némely esetben pedig erőszak alkalmazásával (amiként a szülők is néha erőszakkal nevelnek) – igazságos háborúval – valósítható meg, Isten mellett a túlvilágon.<sup>45</sup>

Az érett középkorban a háborúról és az igazságos háborúról való gondolkodás is megváltozott. A változás egyik fontos eleme a jelentőséggel bíró béke természetének változása volt. A nyugat-európai békemozgalmakkal (a *pax Dei* és a *treuga Dei*) már a 10–11. századtól kezdve fontossá vált a társadalmi béke, egyelőre azonban csak tartományi szinten. A békemozgalmak a tartományi hatalmaskodásoknak igyekeztek gátat szabni azzal, hogy zsinatok keretében a tartomány főurai megesküdtek, hogy fellépnek a hatalmaskodások ellen. A zsinati eskü értelmében a hatalmaskodás igazságtalanságnak számított, ami ellen igazságosan fel lehetett lépni. Közép-Európában a békemozgalmak szerepét a császár, a király vagy a dinasztia töltötte be.<sup>46</sup> Az ideológia Aquinói Szent Tamásnál (1224–1274) nyert letisztultabb formát. Szent Tamás szerint a fejedelem igazságos háborúval felléphet azzal szemben, aki megérdemli azt, amennyiben célja a keresztény közösség békéjének biztosítása. Ebben az esetben a béke nem az egyének vágyai közötti harmóniát foglalta magában, hanem a keresztény közösség tagjai, az egyének közötti harmóniát.<sup>47</sup>

A kora újkor folyamán, többek között az új területek és új népek megismerésének köszönhetően a keresztény közösség átalakulásnak indult, ami együtt járt a keresztény közösség békéje eszméjének átalakulásával is. Francisco de Vitoria (1483–1546) nemzetközi politikai elképzelésében az alapegységet nem a keresztény fejedelem állama alkotta, hanem a tökéletes, önmaga számára elegendő, természeti szükségszerűség okán egyesülő közösség. Ebbe az államtípusba a keresztény államok éppúgy beletartoztak, mint az újonnan felfedezett újvilági államok, amelyek együtt nemzetközi közösséget alkottak. Ennek a nemzetközi közösségnek a működését az emberek természetes társaságán alapuló természeti törvények szabályozzák. Vitoria szerint a természeti törvények megszegése a sérelmet okozó igazságtalanság, akár egy másik állammal szemben, akár a másik állam állampolgáraival szemben a saját állam területén, akár a saját állam állampolgáraival szemben. Az igazságtalansággal szemben igazságos háború viselhető bármelyik állam részéről, aminek célja a természeti törvények alapján álló nemzetközi béke biztosítása.<sup>48</sup>

A 17–20. század között az államok nemzetközi rendszerének átalakulásával az államok nagyobb jelentőséget szereztek az államok közösségével szemben. A pozitivista nemzetközi jog keretei között az államok olyan jogokra tettek szert, melyekkel bármilyen érdekükért háborút indíthattak.<sup>49</sup> A két világháború közötti keresztény értelmezés szerint az első világháború részben ennek a nemzetközi rendszernek volt köszönhető. A két háború közötti keresztény szerzők – mint például Luigi Sturzo (1871–1959) – ezért egy a nemzetközi rendszert megreformáló javaslattal álltak elő.

<sup>45</sup> Uo. 44–46.; 118.

<sup>46</sup> Uo. 104–106.; 108–110.

<sup>47</sup> Uo. 117–119.

<sup>48</sup> Uo. 188–191.

<sup>49</sup> Uo. 242–243.

Sturzo szerint az emberi közösségek a történelemben hol a különböző népeken, hol a különböző uralkodói dinasztiákon, hol a különböző államokon, hol azonban az emberi egyenlőségen alapultak. Az utóbbi közösségre példaként a keresztények lepantói (1571) és bécsi (1683) összefogását említi. Értelmezésében a nemzetközi viszonyoknak abba az irányba kell továbbfejlődniük, ami az összes embert az egyenlőségen alapuló szövetségbe tömöríti. Ez az emberek természetes együttlétézésének a családot, a politikai társadalmat és az államok nemzetközi szövetségét követő – emberi-nemzetközi – szintje, melynek mintája a történelemben a kereszténységben található meg. Az emberi közösség politikai irányítását alapvetően a törvényekre és a törvények alapján működő szervezetekre kell bízni. E szervezetek működése megszünteti az állami háborúkat (és magukat az államokat is elsorvasztja), hiszen az államoknak nincs joguk a háborúhoz. A törvénytörő közösség rablónak vagy kalóznak minősül, és vele szemben igazságos háború során az emberi közösség rendőrsége léphet fel. A rendőrség igazságos háborúja a törvénynek érvényt szerző békefenntartó erőszakalkalmazás, melynek célja az emberek közötti béke biztosítása.<sup>50</sup>

Végezetül a 21. század elején a katolikus keresztény igazságos háborús ideológiának a terrorizmus és a humanitárius intervenciók következményeivel kellett szembenéznie. A. H. M. van Iersel kiindulópontja jellegében Sturzoéhoz hasonlatos. Elmélete megfogalmazásának körülményei azonban annyiban mások, hogy a 21. század elejére az emberek egységesülését a globalizáció folyamata már jelentősen előmozdította (emiat a külső és a belső állami biztonság összefonódik), ez azonban olyan új problémákat is kitermelt, mint a súlyos emberi jogsértés és a terrorizmus. Ezzel együtt Iersel is úgy véli, hogy a kizárólag az államok akaratára épülő nemzetközi jog a benne lévő hézagok miatt magában nem képes meggátolni az olyan konfliktusokat, mint a második világháború alatti események, Nigéria ugandai humanitárius beavatkozása (aminek nem volt nemzetközi jogi alapja), és azt, hogy államok súlyosan megsértsék a saját állampolgárainak emberi jogát, továbbá a terrorizmust.

A nemzetközi jog mellett szükséges az egyház tanításaira és a természeti törvényekre is támaszkodni. Ezek képesek kitölteni a nemzetközi jog hézagait és megalapozni azt a nemzetközi igazságosságot, amire fel lehet építeni az emberi-nemzetközi, azaz az államok és az emberek közötti békét. Az igazságosság magában foglalja az igazságtalan háború megelőzéséhez kommutatív (kizsákmányolás elleni), disztributív (elosztásbeli), legális (jogi) és szociális igazságosságot; a konfliktus utáni megbékélés igazságosságát (elismerve, hogy konfliktusok előfordulnak); illetve az igazságosság visszaállítására szolgáló háborús igazságosságot is. Az igazságos háborút nem valamilyen nemzetközi szervezetnek kell vívnia, mivel ilyen nincs, hanem az egyes államoknak (mint Hollandia, aminek vonatkozásában Iersel főként ír).<sup>51</sup>

### *A propaganda funkció*

A propaganda valaki szándékolt kommunikációs kísérlete arra, hogy másokat meggyőzőn, hogy a propagandista által kívánt módon viselkedjen, ami által a propagandistának tervezett előnye származik.<sup>52</sup> A propaganda és az ideológia közötti különbség, hogy az ideológia fogalmakból álló hitek rendszere, a propaganda pedig egy kommunikációs technika, amivel többek között lehet ideológiát is kommunikálni.

<sup>50</sup> Sturzo 1929.

<sup>51</sup> Iersel 2019.

<sup>52</sup> Taylor 2003, 6–7.

A propaganda eredetileg – az első világháború előtt – elsősorban tájékoztató meggyőzést foglalt magában.<sup>53</sup> Az első világháborútól, illetve a háború tapasztalatainak feldolgozásától kezdve azonban az ellenség manipuláción és megtévesztésen alapuló meggyőzésének az eszközévé, azaz korabeli kifejezéssel „szellemi háborúvá”,<sup>54</sup> mai elnevezéssel pedig pszichológiai hadviseléssé vált. A 21. század elejére a propaganda a valós idejű információközlésnek, a tömegkommunikációnak és a közösségi médiának köszönhetően a hibrid konfliktusokban alkalmazott eszközök egyikévé vált.

Az igazságos háborús gondolkodás utolsóként vizsgált funkciója a propaganda részeként hivatkozni egy háború céljának vagy a hadviselés módjának az igazságosságára. Ebben az esetben a hadviselő állam vagy valamelyik alkalmazottja a propagandista, a média különböző formáján keresztül megcélzott közönsége pedig a média által érintett emberek, köztük a saját állampolgárok.

Michael Ignatieff (1947–) a NATO koszovói humanitárius intervencióját virtuális háborúnak nevezte, részben a tömegmédián keresztül propaganda szerepe miatt. Ignatieff szerint az Amerikai Egyesült Államok hadviselése azzal tudott kilépni a nukleáris egyensúly jelentette patthelyzetből, hogy a konvencionális fegyvereket fejlesztette. A fejlesztés az 1970-es évektől kezdve a precíziós fegyvertechnika felé fordult. Ennek a folyamatnak a része az öbölháború és a koszovói humanitárius beavatkozás. Utóbbi esetben az Amerikai Egyesült Államok beavatkozó ereje kizárólag légierőből állt, amely szinte semmilyen veszteséget nem szenvedett a nagy magasságból végrehajtott precíziós légitámadások során. Ignatieff szerint a koszovói beavatkozás számos tekintetben virtuális háború volt.

A fejlett technikával végrehajtott és a végrehajtók számára kockázattal gyakorlatilag nem járó légitámadások fémjelezte háború nem igazi, hanem kockázatkerülő, virtuális háborúnak minősül a katonák szempontjából. A háború által képviselt értékek (emberi jogok) szempontjából a háború szintén virtuális volt, mivel az értékek komolyan vételét a meghozott áldozatok jelzik a leginkább. A koszovói beavatkozás virtuális volt a szövetségesek szempontjából is. Amennyiben az értékek csak felszínes szerepet játszanak, akkor a háború elfogadottságát a szövetségesek jelentléte képes garantálni. A koszovói beavatkozás során azonban a légitámadások nagy részét az amerikaiak hajtották végre.

A kockázatkerülő háború virtuális volt a választópolgárok szempontjából is, mivel ahhoz nem volt szükséges az Amerikai Egyesült Államok polgárai képviselőinek (Kongresszusának) a támogatása. A demokratikus nemzetállamban azonban a háborúban való részvétel az állampolgárok közvetett jóváhagyásához kötött, mivel a háborúban az állampolgárok kockáztatják az életüket. A kockázatkerülő háborúban viszont a kockázatkerülő oldalon nincsenek sérültek, így felhatalmazás sem szükséges. Ehhez hasonlóan, a kockázatkerülő háború esetén az állampolgárokat csak virtuálisan mozgósították, fizikailag és morálisan nem, így ez a háború az állampolgárok szempontjából is virtuális volt. Számunkra a legfontosabb, hogy a kockázatkerülő háború virtuális abból a szempontból is, hogy az állampolgárok ezzel együtt sem maradtak ki a háborúból, hanem azt a médián keresztül látványossággént figyelték. Ez lehetővé tette a kiterjedt és szelektív háborús hírközlést, azaz a propagandát.

Az öbölháborúban és a koszovói beavatkozás során is az Amerikai Egyesült Államok ellenségei médiaháborúval tudtak visszavágni; a nyugati telekommunikációs csatornákat a helyszínre meghívva hívták fel a média figyelmét az Amerikai Egyesült Államok és szö-

<sup>53</sup> Jomini 1985, 284.

<sup>54</sup> Magyarosy 1932, 29–30.

vetségei okozta és a hadviselés törvényeit sértő (tipikusan a civilek által elszenvedett) károkra. Washington elfogadta, hogy nem elég a tisztán katonai győzelem. A közvélemény megnyerése érdekében válaszul jogi szakértők jóváhagyását kérték a bevetésekhez, amivel igyekeztek azokat morális és politikai szempontból igazolni. A kockázatkerülő háború végül az elért győzelem tekintetében is virtuális. A háború vége a koszovói beavatkozás esetében nem a feltétel nélküli megadás, a politikai vezetés leváltása vagy a katonai képességek megsemmisítése volt, hanem csupán annak deklarálása, hogy a beavatkozásnak vége.<sup>55</sup>

## ÖSSZEZÉS

A háború és az igazságosság viszonyát és az igazságos háborús gondolkodás létjogosultságát illetően felmerülhet többféle szkeptikus álláspont is. Az egyik ilyen álláspont szerint az igazságosságnak a háborúban nincs jelentősége, mert a háborút fegyverrel vívják, és hiába van az igazságosság valamelyik fél oldalán, amennyiben a katonai ereje nem elegendő, akkor elveszti a háborút. A másik szerint, ha van is jelentősége az igazságosságnak a háborúban, akkor az csupán annyi, hogy minden háborús fél rendelkezik egy sajátos perspektívával az igazságosságra nézve, amelyek közül a győztesé fog érvényesülni. A tanulmány annak bemutatására törekedett, hogy ha el is ismerjük ezeknek az álláspontoknak az igazságát, az igazságosság és a háború között akkor is több szálon futó kapcsolatot tudunk kimutatni, az igazságos háborús gondolkodás funkcióit.

Az igazságos háborús gondolkodás etikai funkciója kerül előtérbe általában a háborúban, vagy egy meghatározott háborúban való részvételt nem vállaló, általános vagy szelektív pacifista (utóbbi katona is lehet) esetében, a harcoló katonák motiválásának érdekében, illetve a nemzetközi jog paragrafusai megalapozásában és hézagai kitöltésében. Hadtörténelmi funkciója által az igazságos háborús gondolkodás a múltbeli háborúk jobb megértésében kap szerepet, mivel ezekben annak is jelentősége volt, hogy milyen indokkal indították a háborút, amellett, hogy például milyen csapatok harcoltak benne, vagy hogy a katonai vezetők milyen döntéseket hoztak. Az igazságos háborús gondolkodás utolsó, politikai funkciója részben ideológiai, részben propagandafunkciót takar. Az ideológiai funkció arra szolgál, hogy vagy összekapcsolja a civil és a katonai közösséget, vagy *soft power* keretében összefűzze az államok egy részét, vagy összekösse az államok társadalmainak tagjait. A propagandafunkció által pedig mások gondolkodásának és viselkedésének befolyásolására és manipulálására használják fel az ideológiai tartalmat (esetünkben az igazságos háborús gondolkodást). Ezek a funkciók azt mutatják, hogy a háború és az igazságosság között jól meghatározható a viszony, aminek a kihasználása, illetve kutatása egyaránt fontos.

## FELHASZNÁLT IRODALOM

- Almási Ferenc: *A hadijogról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
- Boda Mihály: *A CIA hidegháborús tevékenységének újraértékelése – 3. rész: a TPAJAX-művelet tervei, megvalósítása és a mögöttes ideológia*. Szakmai Szemle, 17. évf. 2019/3., 5–34. [https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2019\\_3\\_szam.pdf](https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2019_3_szam.pdf) (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)

<sup>55</sup> Ignatieff 2001.

- Boda Mihály: *A háború mint a politika folytatása más eszközökkel*. Hadtudományi Szemle (megjelenés előtt).
- Boda Mihály: *A háborús ideológiák története*. Ludovika Kiadó, Budapest, 2023a.
- Boda Mihály: *A hivatás és a katonai hivatás története és elemei*. Hadtudomány, 28. évf. 2018/3–4., 135–155. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.3-4.135> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Boda Mihály: *A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei*. Hadtudomány, 25. évf. 2015/E-szám, 204–220. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2015.25.E.204> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Boda Mihály: *A teremtésvédelem és az igazságos háború elmélete: az elmélet kortárs formája: Jeff McMahan revizionista elmélete*. Hadtudomány, 33. évf. 2023c/4., 57–72. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.4.57> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Boda Mihály: *Az igazságos háború elmélete és a teremtésvédelem: az igazságos háború elméletének története a középkortól a 20. századig a teremtésvédelem szempontjából*. Hadtudományi Szemle, 16. évf. 2023/4., 123–137. <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.4.6> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Boda Mihály: *Mi a hadtörténelem?* Hadtudományi Szemle, 16. évf. 2023d/3., 63–80. <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.3.6> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Boda, Mihály: *The Warfare Ideology of Ordeal: Another Form of Just War Thinking? Theory and Practice from the Early Middle Ages*. Journal of Military Ethics, 23. évf. 2024/1., 53–66. [https://real.mtak.hu/129507/1/Boda\\_Warfare%20Ideology%20of%20Ordeal\\_Lek\\_20210507.pdf](https://real.mtak.hu/129507/1/Boda_Warfare%20Ideology%20of%20Ordeal_Lek_20210507.pdf) (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Bourke, Joanna: *New Military History*. In: Hughes, Matthew – Philpott, William J. (szerk.): Palgrave Advances in Modern Military History. Palgrave Mamillan, Basingstoke–New York, 2006, 258–280.
- Carlton, Eric: *War and Ideology*. Routledge, London, 1990, 3–18.
- Ceulemans, Carl: *The NATO Intervention in the Kosovo Crisis. March–June 1999*. In: Coppiters, Bruno – Fotion, Nick (szerk.): Moral Constraints on War. Lexington Books, 2008, 195–217.
- Frank Tibor: *A „Manifest Destiny”: A sorsszerű küldetés eszméje és gyakorlata*. In: Frank Tibor (szerk.): Gyarmatokból impérium. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007, 7–12.
- Froissart, Jean: *Krónika*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1971.
- Hérodotosz: *A görög–perzsa háború*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Iersel, A. H. M. van: *The Future of Just War Theory*. LIT, Zürich, 2019.
- Ignatieff, Michael: *Virtual War. Kosovo and Beyond*. Picador, New York, 2001.
- Julius Caesar: *Feljegyzések a gall háborúról*. In: Iulius Caesar feljegyzései – A gall háborúról/ A polgárháborúról. Magyar Helikon, Budapest, 1974, 7–242.
- Machiavelli, Niccolò: *Beszélgetések Titus Livius első tíz könyvéről*. In: Machiaveili művei I. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978, 87–442.
- Magyarosy Sándor: *A jövő háborúja*. Magyar Katonai Szemle, 2. évf. 1932/1., 1–31.
- McMahan, Jeff – McKim, Robert: *The Just War and the Gulf War*. Canadian Journal of Philosophy, Vol 23, 1993/4., 501–541. <https://www.philosophy.rutgers.edu/joomlatools-files/docman-files/JustWarGulfWar.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Morillo, Stephen – Pavkovic, Michael F.: *What is Military History?* Polity Press, Malden, 2008.
- Neff, Stephen C.: *War and the Law of Nation. A General History*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Neiberg, Michael S.: *War and Society*. In: Hughes, Matthew – Philpott, William J. (szerk.): Palgrave Advances in Modern Military History. Palgrave Mamillan, Basingstoke–New York, 2006, 42–60.

- Nye Jr., Joseph S.: *Soft Power*. Foreign Policy, Vol. 80, Autumn 1990, 153–171.
- Nye Jr., Joseph S.: *Soft Power. The Means and Success of World Politics*. Public Affairs, New York, 2004.
- O’Sullivan, John L.: *The Great Nation of Futurity*. The United States Democratic Review, 6. (1839) 23., 426–430.
- Onoszandrosz: *Sztratigikosz (A hadvezér)*. In: Hahn István (szerk.): A hadművészet ókori klasszikusai. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1963, 666–685.
- Paine, Thomas: *Az ember joga*. Osiris Kiadó – Readers International, Budapest, 1995.
- Piirimäe, Pärtel: *Just War in Theory and Practice: The Legitimation of Swedish Intervention in the Thirty Years War*. The Historical Journal, Vol. 45, 2002/3., 499–523.
- Polübiosz: *Történeti könyvei I.* Attraktor, Máriabesenyő–Gödöllő, 2002.
- Rawls, John: *A népek joga*. L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2008.
- Robinson, Paul: *Selective Conscientious Objection*. In: Lucas, George (szerk.): Routledge Handbook of Military Ethics. Routledge, London–New York, 2015, 69–81.
- Shue, Henry: *Basic Rights*. Princeton University Press, Princeton, 1980.
- Sinaheeriba asszír király hadjáratai. In: Harmatta János (szerk.): *Ókori keleti történeti chrestomathia*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1965, 169–176.
- Sturzo, Luigi: *The International Community and the Right of War*. George Allen & Unwin LTD., London, 1929.
- Taylor, Philip M.: *Munitions of the Mind*. Manchester University Press, Manchester–New York, 2003.
- Walzer, Michael: *Conscientious Objection*. In: Walzer, Michael: *Obligations. Essays on Disobedience, War and Citizenship*. Harvard University Press, Cambridge–London, 1970, 120–145.
- Wasserstrom, Richard A.: *Three Arguments Concerning the Morality of War*. The Journal of Philosophy, 65. (1968) 19., 578–590.
- Whitman, James Q.: *The Verdict of Battle. The Law of Victory and the Making of Modern War*. Harvard University Press, 2012, 10.
- Winthrop, John: *A Modell of Christian Charity*. In: Cherry, Conrad (szerk.): *God’s New Israel. Religious Interpretations of American Destiny*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill–London, 1998, 37–41.